EUSKAL AZTARNAK

ANIMISMOTIK ERROMANIZAZIORA

VI· ERROMA

– Noiztik da Erroma ori?

– Euskaldunek tupiki (urraida) -aroan eta oraindik europeotarrak geure medi-gallurretan bizi zirelarik, Tiber izeneko ibaiaren ezkeraldean, erri berri bat ari zan sortzen, ¨Septem Montium" (Zazpi mendi)'en artean. Tiber ibaiaren eskubitik, ordea, eta ipar-alderagoko Arno beste ibaiaren artean, an zeuden kokatuta Etruskoak, Euskoen antz-irudikoak. Amabi uri aundi zituzten Erroma joaio ordurako, eta onen asierako erregeak, berak ere, etruskoak Izan ziran, Errepublika sortu arte, Erroma'n.

– Eta, zer egin zuten etruskoek?

– Amagi uri nagusi zituzten eta amabiak iranuntsi zitun Erromak, bata bestearen ondoren, ondorengoentzat euren arrastorik, bat ere utzi gabe. Erria zabaldu ala, Erroma'k bide berriak urratu zitun, sendoak, iraunkorrak eta egokiak. Estuenak ere, bi gurdi alkarren ondoan pasatzeko aiñakoak. Nagusiek, beriz, zazpi metroko kalzada zuten, eta bi aldamen, andik zamariak, zaldiak eta oñezkoak ibilli aal izateko.

– Gure amamaren esanetan, bide guztietatik joaten da Erroma'ra.

Ori egia zan, bide guztiak Erroma'n zutelako beuren kilometro guztien asiera "Miliario Zero" deritzan arri borobillean. An dago oraindik "Foros Imperiales" zan tokiaren erdian. Autopista berri auek sortu diran artean, Italia'ko erripideak erromatarrenak ziran. Munduan zabalduz, bide berriak eraiki zituzten, aal zanik erosoenak, Mideterrane itxaso osoaren inguruan. Benetan arrigarria da, nola Uri bakar batek Europa, Asia eta Afrika'ko baztar asko menperatu zituen. Txapela kentxekoa da.

– Eta, nola etorri ziran guregana?

– Etruskoak garaitu ondoren, itxas-ertzean gora, Italia eta Frantzian zear, Hizpania'an sartu ziran Tarragona'ra; baña, or eldu aurretik, Narbona'tik Burdeos'era beso bat zabaldu zuten. Tarragona'tik aurrera, Zaragoza, Kaskante eta Bribiska'raiño... Burdeos'tik beera Orreaga'ra eta andik Iruña'ra. Emendik, berriz, Sakana'tik Araba'ko Lautara eta andik Bribiska'ra bide au ere. Orra bi bide nagusi nundik gurera etorri...

– Bi bide nagusi oien artean gaude...

Burdeos eta Tarragona'ko bi bide oien artean, euren erdian artu zuten Pirenee-mendiak eta Euskalerri osoa. Bribiska'n alkar joko zuten bi bide auek eta andik Astorga'ra. Burdeos'tik, itxaso zear ere, egoalderuntz, Euskalerria zegoen... Oneri, meatzen billa datoz: zillarra eta burnia. Zillarra Oiartzun'en eta burnia Flaviobriga'ko Bilbao inguruan.

– Eta, gure mendien gallurretan bizi ziran europeotarrak...?

– Erromatarren bideak ibarretatik datoz eta euren uriak ibarretan egiten dituzte. Onek bere ondorioa ekarri zuan berekin batera eta auxe da: mendi-gallurretako kastro, gaztelu eta arri-esiak bertan beera erori ziran, larren janari eta txorien egoitz; erriak, bideak eta bizia azpitik zijoazen abiadan, goiko gallurra aldamenera utzita. Arkeolojiak ez digu esaten zer egin zuten ango biztanleak; desagertu egin zirala. Orra guztia.

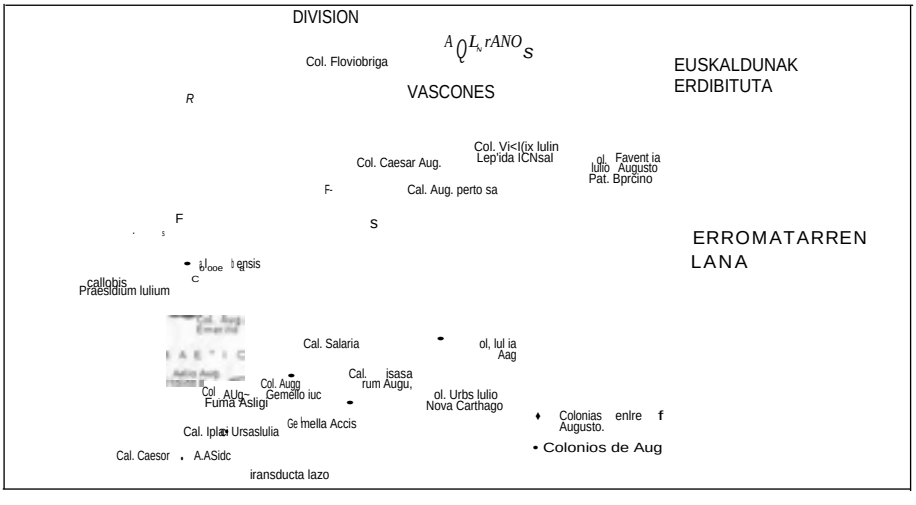

Nora joan ziran? Gure erriakin naastu ziran? Bear ba'da, bai. Eta, bear ba'da, geure odoletan agertzen dan A zerki ori, eurok utzitakoa Izan liteke, Europa ifar-aldeko ezaugarri bait da A zerki ori...

– Aien siniskeriak ere gurekin daude.

– Bai, ala da. Ain maite degun lauburua, eurena da San Juan suak bezela. Euslakerria'n ez dago baztarrik San Juan surik egingo ez duenik. Ituren'go Yoaleak gureak direnik ukatu ezin: alaz ere 1963'garren urtean, Davos erriko elizaren apaiz batek esaten zidanez, bere erriko aldamen batean, udaberria eltzean, orrelako Yoaleak bazirala. Eta, oraindik orain, komunika-bideek eman digute Yugoeslavia'ko erri batean oien antzeko zerbait, ardi narru eta yoale aundiak gañean zituztela.

– Europatan•en siniskeriak auek danak.

– Eurak gure artean urte akotxo igaro zituzten: Naparro eta Araba'n millatik aurrera; Gipuzko eta Bizkaia'n ez ainbeste; baña lareun urte bai. Gure artean urtu ziran, euren buruko siniskeria geuren buruetan lagata gero. Erri-sikologiaren lege batek dionez, siniskeri edo ipuin baten Norkia, denboraren poderioz. aastutzen zaigunean, edo ura baño indar aundiagokin beste bat agertzen danean, orduan lenego Norkiaren ipuin eta siniskeriak, bigarren Norkiari eansten zaizkio...

– Basajauen gauza batzuek Jentillenak izaten dira.

– Eta. gero Sanson'enak eta bda Aralar'en arri aundi bat Rondan'ek botatakoa... Lenego eguzkiari egiten zitzaizkio suak, gerora San Juan'eri... Ori da sikolojiaren legea... Euskaldu errietan Jentillenak diran zenbait gauza, euskera galdutako errietan, moroenak izaten dira... Dana dala, suak irauten du oraindik. Euskerak eta Kristautasunak ekarri dizkigute, euren tolesteetan, antxiña-antxiñako siniskeri asko.

– Don Joxe Miguel Barandiaran Ataun'dik asi zan lanean.

– Ataun erri euskalduna eta kristaua zan eta etnoloji-arazoa andik asi zuan. Eiztariak gintzala aztikeriak egiten genduzen koba-zoloetan, eize-irudien aurrean. eizea arrapatu aal izateko. Geroago, artzai biurturik, belarrari aztikeririk egin ezin eta gora begira asi giñan... An zeuden belarrak bear zitun eguzki eta ur... Andik asi zan euskalduna Ortzia eta onen indar guztiak.

– Izakiaren indarrei anima bat ipiñi zien?

– Eta jainko txiki biurtu. Euskalduna artzaia zan eta bera menperatzera etorri ziran europeotarrek ere bai: siniskeri berdiñak eta antzeko bearkizunak... Baña, ondoren etorri ziran erromatarren bide berriek galdu zituzten kastro, kastillar. kastillo eta Jentillen gaztelu guztiak. Ez zitun kristautasunak galdu, aurretik etorritako erromatarrek baizik.

Burdeos, Garona, Dordoña

– Erromaterrak euren bideetatik etorri al ziran?

– Bai; baña, gurera kosta-ertzetik ere agertu ziran. Burdeos zan euren Uririk nagusiena eta andik zeuden Baiona, Bidasoa, Pasaia, Donosti, Getari, Deva, Artibai-Ondarru, Lea-Lekeitio. Gernika-Forua... Nervion-Bilbao-Flaviobriga...

– Burdeos'ek badu Garona izeneko ibaia.

– Eta Garona'ri. itxasoratu aurretik beste ibai bat datorkio, Dordoña deitua, eta onen inguru guztian daude Paleoliti-garaiko kobarik famatuenak, Cro-Magnon'etik asita... Dordoña ibaia an goian gelditzen da Burdeos'tik sorkalderuntz; baña, Garoña, ez: goitik beera dator Pirenee mendartera. Onen gallur batean sortzen da zazpi iturburutxoetatik eta Burdeos'eraiño jeistean, mako aundi bat egiten du. Mako orren barruan egon dira beti Akitania'ko euskaldunak...

– Garona berba bi itzez egiña dago: Gar eta Ona.

– Biak dira euskaldun utsak: Gar, mendi gallurra da (Garmendia, Gar-ate, Garaiko-etxea...) eta Ona. Ona de ur asko emeten duen mendia. Garona (Guide de Tourisme. MICHELIN PYRENEES. 3 Edition, 91 orrialdean dionez) izena errekatxo batzueri ematen zaio eta guztiak dira Gar-Ona, batez ere Garona de Ruda (Saboredo mendiaren inguruan) eta Garona de Jueu (Maladetta'ren ifar-aldean) sortzen direnei... Badirudi izena ez dala urarena, mendiarena baizik. Eta euskeraz orixe esan nai du Gar-ona'k.

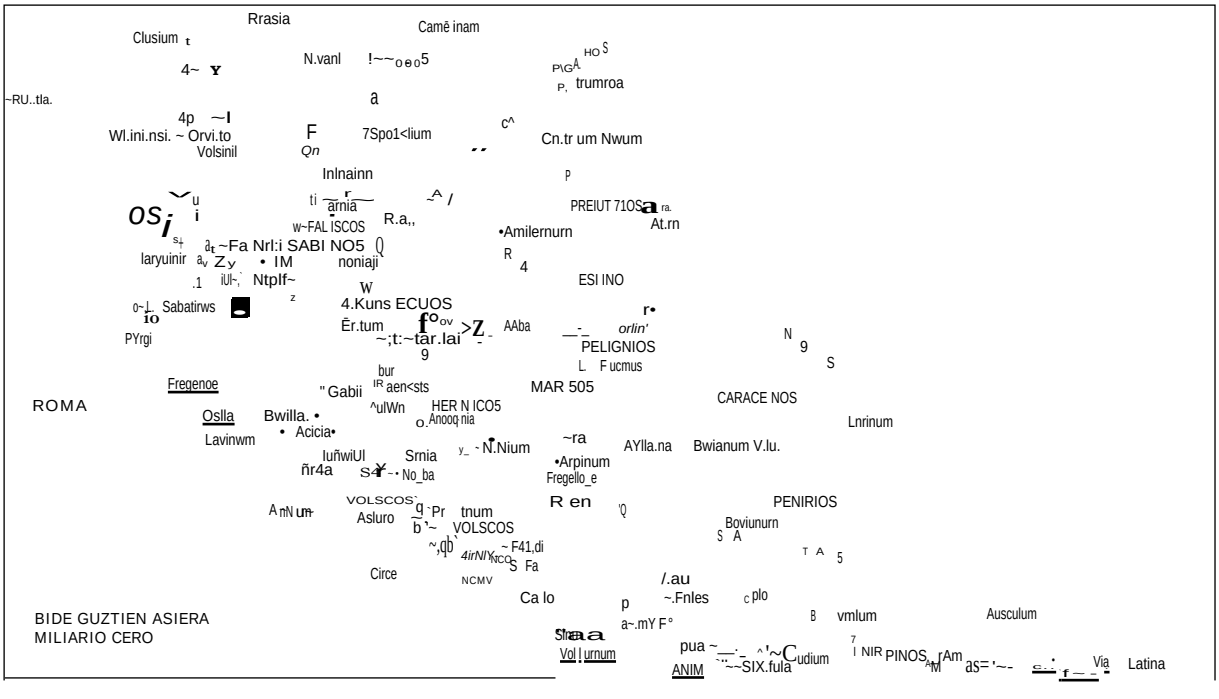

– Garonak mako aundi egiten duela esan dezu.

– Mako orren barruan ibiltzen ziran, ifal-alderuntz, Pirenee mendietako artzaiek... Or zegoen asierako Akitania. Gero Akitania gorago zabaldu zuten eta orduan sortu zan, or bertan, Novempopulania (Bederatzi Erriak). Hiztorian zear beste izen auek artuko zituen Ducado de Guyena eta Gascuña.

– Baña, ez al ziran amabi erri?

– Asieran Bederatzi zirenak gero Amabi gertatu ziran. Ona izenak:

1/ Metropolis Civitas Elusantium (Eauze).
2/ Civitas Ausciorum (Auch-Armagnac).
3/ Civitas Aquentium (Dax).
4/ Civitas Boiatium (Buch eta Born).
5/ Civitas Beharnentium (Lescar-Bearne).
6/ Civitas Turba Ubi Castrum Bigorre (Tarbes eta Saint Lizier-Bigorre)
7/ Civitas Convenarum (Saint Bertrand de Comminges)
8/ Civitas Consoranorum (Saint Lizier. Conserans)
9/ Civitas Aturiensium (Aire Sur 1'Adour)
10/ Civitas Vasatica (Bazas-Basadois)
11/ Civitas Lectoratium (Lectoure-Armagnac)
12/ Civitas lloronensis (Oloron-Bearne)

Ortxen zeuden Novempopulania'ko Amabi Iriak, bakoitza bere buruaren jabe eta guztiak erromatarren menpeko... Etruskoek ere Amabi Uri aundi ederrak zituzten benetako alkarterik gabe; bakoitza aske eta libre; Erroma'k banan banan zanpatu eta ezereztu zitun. Euskoak Etruskoen antzirudi omen gera; baña, gu bizi gera eta aiek bimilla urte auetan ilda daude; Ez erri, ez izkuntza, ez ezer. Illerriak bai, gurdi batek beera jo zuen egun artatik; zulo aretan aurkitu zituzten Etruskoen izugarrizko illerriak. Arrezkero dira famatuak; baña aurretik, izan zirenik ere ez.

– Eta, gure arteko indoeuropeoak?

– Erri osoak ekin zioten Europa'ko egoaldera, zituzten

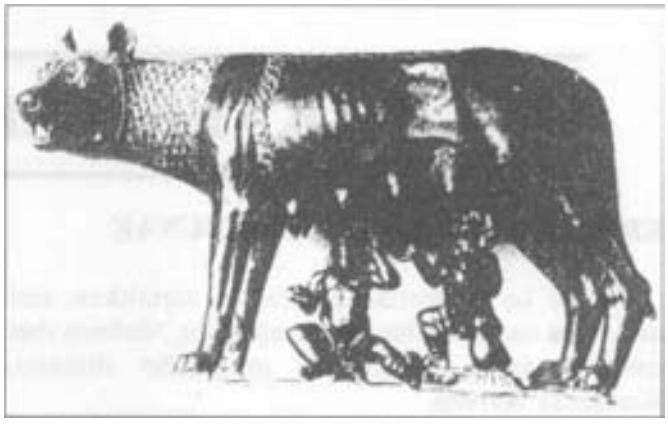

gauza guztiekin, sekulan euren sorlekura ez itzultzeko asmos. Ezpataz (iñungo ederrenak zituzten brontzezkoak eta gerora burnizkoak) edo itunez, eurak aukeratutako mendi-gallurretan eraiki zituzten, euren egoitzarako, kastro edo gasteluak arri-esiz ondo ornituak. Artzai eta nekazari ziran; baita olagizon trebeak ere, bai brontze bai burni arazoetan. Euretatik ikasi genduen burnia lantzen. Galdetu bestela San Martin Txikiri.

– San Martin Txikik Jentillei arrapatu zien burniaren tenplea eta ez Europeotarrei.

– Biak bat dira, geure ipuiñetan naastuta ba'dabiltza ere. Tenplearekin batera, baita burni-zerra eta itaia ere ostu omen zien. Aurretik, berriz, garia. Europeotar Jentil aueri azkena Erroma'k ekarri zien, Kristautasuna sortu orduko. Erromatarrekin ez zan erririk etorri, soldaduak bai eta euroekin batera jaurlaritzako jendea eta merkatariak. Euskaldunentzako obe.
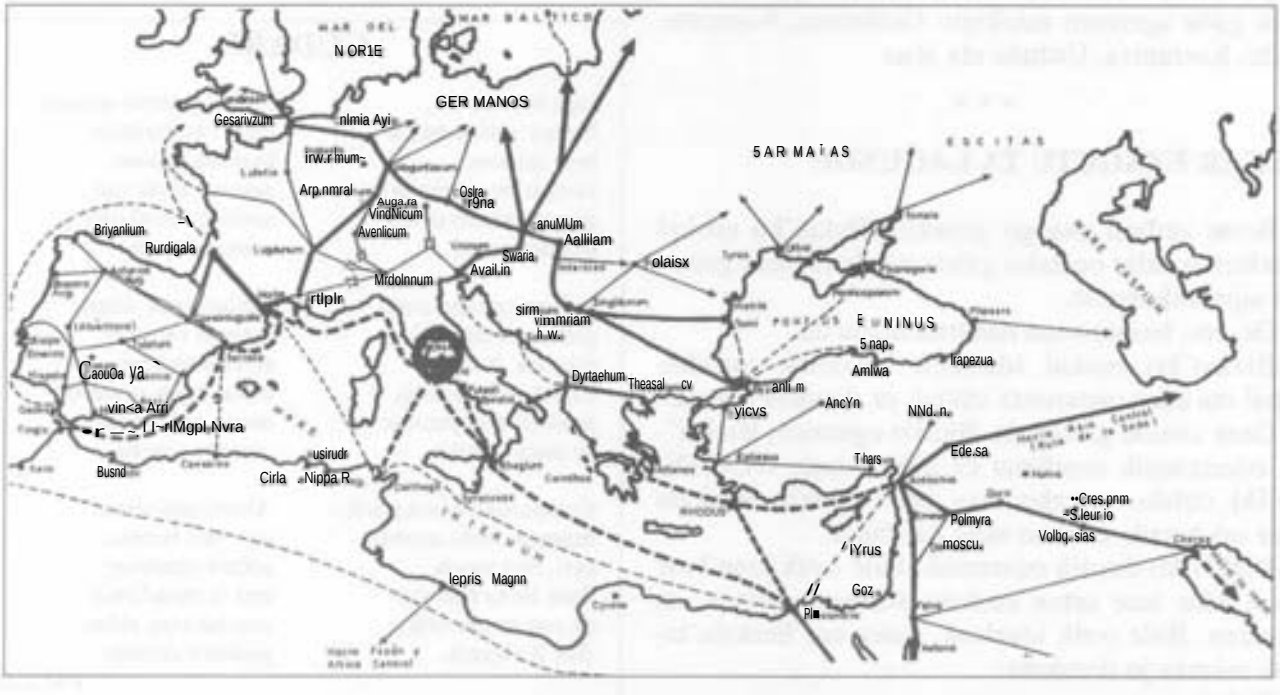
ARRINDA'TAR ANES